

Александра Д. Ракић*
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет

Ана Љ. Вучићевић
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет

УДК 811.163.41'367 Црњански, М.
DOI: 10.7251/RFFP2325095R
Кратко или претходно саопштење

РАШЧЛАЊАВАЊЕ СУБОРДИНИРАНИХ КОНСТРУКЦИЈА У РОМАНУ О ЛОНДОНУ МИЛОША ЦРЊАНСКОГ И ЊЕГОВОМ ПРЕВОДУ НА ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК¹

Рад се бави питањем рашчлањавања субординираних конструкција у *Роману о Лондону* Милоша Црњанског и њиховог превода на енглески језик. Циљ рада је да се утврде типови интонационих издвајања ових конструкција и степен њиховог преноса у преводу. У раду су анализом издиференцирана два модела интонационих издвајања у роману, издвајање запетом и издвајање тачком, при чему је посебна пажња посвећена морфосинтаксичкој и стилској интерпретацији издвојених елемената. На сличан формално-стилски начин испитале смо и њихове преводе. Анализа превода показала је да издвајања запетом углавном нису преведена, док су, са друге стране, издвајања тачком најчешће доследно преведена. Уважавајући формалне и стилске могућности енглеског као циљног језика, као и коментаре самог превода у погледу примарног фокуса превода на природност на енглеском језику, у овом раду смо недоследности у преводу тумачиле као питање преводилачког избора, те смо понудиле и нека преводна решења која би приближила пре-

* aleksandra.rakic@filum.kg.ac.rs

¹ Истраживање спроведено у раду финансирано је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2023. години број 451-03-47/2023-01/200198).

водне ефекте оригиналу. На крају рада, сугеришемо потенцијална даља истраживања на овом или сродном ауторском корпусу Црњанског.

Кључне речи: експресивна синтакса, интонациона издвајања, субординиране конструкције, интерпункција, парцелација, Милош Црњански, *Роман о Лондону*, преводни еквиваленти

УВОД

Језик Црњанског, као језик књижевности, не представља само надградњу, већ и разградњу књижевног језика (Ковачевић, 2019). Дела Милоша Црњанског карактерише нестабилна и неуравнотежена слика света, што се одражава и на језичком плану, па се разградња синтаксе, односно рашчлањавање реченице и њених субординираних конструкција сматра саставним делом његовог стила (Петковић, 2004: 114; Петковић, 2010: 124–132, интернет). Разградња књижевног језика код Црњанског огледа се у разградњи интерпункцијске норме и јавља се већ у *Сеобама*, његовом другом роману (Ковачевић, 2019: 14–15).² Црњански напушта модел логички уређене реченице и, најчешће посредством запета, измешта израз „изван или изнад логике” (Ломпар, 2018: 422).

Анализирајући језик и стил прозе Црњанског, Станојчић (2008: 103–107) је указао на два модела интонационих издвајања: издвајање запетом, приликом кога исказ добија тон сниженог, али не и апсолутног завршетка („Као што нема ни потока, тамо, где станца носи име, по некој потоку.” (Crnjanski, 2022a: 25)) и издвајање тачком, односно потпуно осамостаљење исказа, приликом кога исказ добија статус реченице („Pisci kažu i to, da smo, samo pri tom silasku sa pozornice, svi, jednaki. I kraljevi, i prosjaci.” (2022a: 19)). Издвајањем посредством запете однос субординације најчешће прелази у однос координације, међутим у језику Црњанског има и примера у којима на овај начин не долази до синтаксичких померања, те се употреба запета тумачи као спољни, механички поступак, који доприноси динамизацији текста (Петковић, 2004: 135–137). Запете код Црњанског представљају средства ритмизације смисла и семантичког померања, која истовре-

² „*Сеобе* изневјеравају један битан сегмент српског књижевног језика – његову логичку интерпункцију. У *Сеобама* се сусреће чудновата употреба запете, али и тачке у тзв. парцелисаним јединицама” (Ковачевић, 2019: 15).

мено указују на вишак значења, али и мањак који се испуњава додатним читалачким напором (Милић, 1996: 58–61). Употребу запете као средства ритмизације текста, Црњански је пренео из поезије на прозна дела (Милић, 1996: 58) и друге текстове, као што су програмски есејистички текстови (Коваљ, 1988: 16–25).

Издавање посредством тачке, односно парцелисање неке језичке јединице истовремено претпоставља „(1) интонационо-интерјунктурну аутономизацију; (2) позиционо-конзеквентну синтаксичку постпозицију” (Радовановић, 1974: 45). Парцелацију у језику Црњанског одликује висока фреквентност и значај у језичко-стилском и ритмичком смислу. У језику *Романа о Лонгону* најчешће се парцелишу именице или именичке синтагме у адвербијалним функцијама, док се прилози и прилошке синтагме и придеви и придевске синтагме парцелишу у готово приближној мери, али знатно ређе у односу на именице. Када су посреди зависне реченице, најфреквентнији су примери са парцелисаном допунском клаузом (Радовановић, 1974: 45–48).

Бавећи се питањем превода парцелације у *Роману о Лонгону* на словачки језик, Валентова [Valent] (2016) је утврдила да, иако су примери парцелације најчешће доследно преведени, има и примера где се преводилац није служио парцелацијом, мада је за то било услова, чиме је исказ изгубио на експресивности, емоционалности и динамичности. Приликом анализе интерпункције у преводу *Сеоба* на енглески језик Крстићева (2022) долази до закључка да превод не прати оригинални образац интерпункције, чиме се занемарује низ ширих импликација на синтаксичком, семантичком и прозодијском плану. Притом, ауторка позива на поновни превод романа, тврдећи да кључ очувања посебног ритма романа лежи у задржавању необичних реченичних структура и интерпункције, уз поштовање стандардних граматичких правила.

Вил Ферт [Will Firth], преводилац романа на енглески језик, истакао је идиосинкратично употребљену интерпункцију Црњанског, пре свега запету, као посебну потешкоћу приликом превода. Истакао је да је у преводу на енглески избачена око четвртина запета, али да их и даље има у знатно већем броју него у језику већине америчких и британских писаца (Firth, 2022: 20–21). Весна Голдсворти је у рецензији превода такође истакла зарезе у оригиналу, који, поред инверзија и дугих реченица, чине оно што би се у српском језику колоквијално приписало правом, односно чистом Црњанском (Goldsworthy, 2021, internet).

Имајући претходно наведено у виду, циљ рада је да се утврди који су типови интонационих издвајања заступљени у две изабране главе романа и да ли су и у коликој мери рашчлањавања субординираних конструкција својствена *Роману о Лондону* заступљена у преводу романа на енглески језик (*A Novel of London*), уз давање алтернативних превода издвајања. У раду су примери навођени према оригиналном писму у роману. Корпус смо кодирале према језику (S: српски језик (*Roman o Londonu*, 2022a), E: енглески језик (*A Novel of London*, 2022b)).

АНАЛИЗА ЈЕЗИЧКЕ ГРАЂЕ

Језичку грађу чине две изабране главе првог дела *Романа о Лондону* на српском језику (*Prva glava romana* (19–31) и *Ћудниј metamorfoz* (84–95)) и њихови преводи на енглески језик (*Chapter One* (27–41) и *Chudny metamorfoz* (100–112)). У наведеној грађи анализирале смо све реченице и мануелно издвојиле примере интонационих издвајања у којима се одступа од стандардне српске интерпункцијске норме (291 реченица) и преводе тих реченица.

Следећи модел који је дао Станојчић (2008: 103–107), који подразумева два типа интонационих издвајања, издвајање запетом, где исказ добија тон сниженог, али не и апсолутног завршетка и издвајање тачком, где исказ добија статус реченице, извршиле смо класификацију примера интонационих издвајања у језику *Романа о Лондону*. Будући да се посредством осамостаљивачких поступака нестилематична структура трансформише у стилематичну, пажња је посвећена и степену стилематичности анализираних примера. У односу на степен стилематичности, осамостаљивачки поступци могу се јавити као: просто издвајање реченичних конституената, издвајање реченичних конституената уз помоћ интензификатора, издвајање реченичних конституената са њиховом пермутацијом и парцелација реченице (Ковачевић, 2000: 342–352).

Што се анализе превода тиче, узимале смо у обзир принципе граматичке норме и стилистичких могућности оба језика, нудећи, притом у објашњењима алтернативне преводе само за наведена издвајања.

Како су у анализу укључени и примери са једним интонационим издвајањем, али и примери са више издвајања у оквиру једне реченице, приликом анализе бројале смо читаве реченице, а не њихове издвојене сегменте. У појединим случајевима са више интонационих

издвајања у једној реченици, нека од њих су забележена у преводу, док друга нису. Стога, уколико се у преводу јавило макар једно издвајање које одступа од оригинала, реченица није убројана као еквивалент.

Издавање реченичних конституената запетом

У *Роману о Лондону* чести су примери простог издвајања реченичних конституената, што је и очекивано, с обзиром на то да је за језик Црњанског карактеристична ненормативна поетска употреба запете у готово свакој реченици (Ковачевић, 2019: 16).

У литератури се поступак издвајања реченичних конституената везује искључиво за другостепене реченичне чланове (Ковачевић, 2000: 344). Анализирајући парцелацију у *Роману о Лондону*, Радовановић (1974: 45–46) је потврдио да се овакви примери најчешће парцелишу. У нашем корпусу интонационом издвајању такође првенствено подлежу зависни чланови у адвербијалној функцији у сфери предиката, који упућују на неке значењске моменте, који се тичу реализовања глаголске радње у предикату. У оригиналу су ове јединице истакнуте јер чине важне детаље у веродостојној изградњи шире слике (Лондона и живота у њему) и тај значај се додатно истиче често истим, односно паралелним конструкцијама, којима се на њих надовезују други детаљи. Тако, наставак реченице из романа која је наш пример 1) гласи: „[...] iako se to sa pet funti sterlinga kažnjavalo.” Допусна клауза, само парцелисана, уследила је и у наредној реченици: „Маћкама су, stare žene, [...], nosile čak i mleko. Iako je i to bilo zabranjeno.” (S: 22). Концесивношћу се дочарава почетна идеализована организација живота у Лондону, која заправо уводи посве другачију слику града која ће бити представљена у наставку романа.

У преводу романа на енглески језик у овим примерима нема интонационих издвајања, па су самим тим обележене јединице и значењски неупадљиве у односу на изворну верзију. У примеру (1) издвајање би можда било смисленије уколико би објекат пасива глагола *храни́ти* (*feed*) био очуван у оквиру предлошке фразе (P) *with* $_{+(NP)}$ *bread* у адвербијалној функцији, што јесте једна од могућности (*Longman Dictionary of Contemporary English Online*, Feed, Internet). Што се примера (2) тиче, ни у српском ни у енглеском језику није уобичајено да се адвербијална одредба или допуна за место одваја од глагола, али имајући у виду ефекат интерпункцијом индукване наглашености места у оригиналу, сматрамо да би се пауза могла пренети и у пре-

воду, нарочито уколико би се и друге одреднице за место које припадају претходном предикату такође, доследно оригиналу, одвајале.

- (1) A hranjene su, *hlebom*, i tice u Hajd parku, iako je hleb bio redak [...]. (S: 22);
And the birds in Hyde Park were fed *bread*, although bread was scarce [...]. (E: 30).
- (2) [...] svaka kuća ima neku tablicu, iznad ulaza, iznad vrata, kad se uđe, u *bašticu*. (S: 27);
[...] every house here has a little sign above the entrance, above the gate when you come *into the garden*. (E: 36).

У језику *Романа о Лондону* честа су и рашчлањавања супстантивне синтагме са конгруентним атрибутутом. Са друге стране, у преводу романа на енглески језик оваквих рашчлањавања нема, чиме су појединачни, нарочито главни, конституенти издвојених синтагми, односно фраза, постали практично ненаглашени. Запете које разлажу квалификацију управног члана синтагме на сегменте доприносе утиску градације која природно води наглашавању последњег члана синтагме, односно главе, у опису и интерпретацији. Чување интерпункцијске целовитости фразе у преводу, иако формално у складу са захтевима енглеског језика, у овим примерима редукује поменути ефекат поступности. У примеру (3), у складу са оригиналом, могло се испоштовати интерпункцијско рашчлањавање свих атрибутивних елемената (*NP a huge, polar, bear*). У примеру (4), превод одражава језичку економију карактеристичну за енглески језик, па се премодификација синтагме на српском редукује на енглеском и то тако да се атрибутивним придевом *outer* семантички у суштини покрива такође атрибутивна придевска синтагма (*malo daljem*), која је део именске синтагме. Да се инсистирало на преводу сваког елемента именске синтагме, природније би било да се очувају паузе, било у синтаксичкој формулацији фразе коју предлаже преводилац или, можда још и природније, дескриптивним проширивањем и синтаксичким измештањем првобитно редукованог сегмента синтагме (*in a/some suburb, slightly further away, the trains [...]*).

- (3) Englezi kažu da, na severu, ima jedan ogromni, *beli, medved*. (S: 20);
The English say that to the north there is a huge *polar bear*. (E: 28–29).
- (4) Katkad, u *nekom, malo daljem, predgrađu*, ti vozovi izlaze i na površinu zemlje [...]. (S: 24);
Every so often, *in an outer suburb*, the trains come up to the surface [...]. (E: 33).

До рашчлањавања у роману долази и у примерима где се предлошко-падежна конструкција може тумачити двојачко, као одредба глагола, у функцији прилошке одредбе и као одредба именице, у функцији неконгруентног атрибута. Чини се да недостатак детерминисаности значења, на један крајње једноставан, запетом конкретизован начин, доприноси слојевитости смисла до које само ангажовани читалац може доћи.

У преводу оваквих примера такође нема интонационих издвајања, што је оправдано у односу на одабрана решења, али не и у односу на ефекат двосмислености из оригинала. Следећи норму, преводилац се одлучио за једну интерпретацију и сходно томе јединствену синтаксичку позицију/функцију датих елемената. Пример (5) илуструје сужавање на адвербијалну функцију, а пример (6) на предлошку постмодификацију објекта предлога.

- (5) [...] *šarūce mi taj Rus, u podzemnoj železnici* [←шапуће у *уодземној железници*; Рус у *уодземној железници*]. (S: 21);
[...] the Russian whispered to me *in the underground* [←whispered *in the underground*]. (E: 29).
- (6) [...] *bogati su i nadmeni, a osim toga govore koješta ženama, u Londonu* [←говоре у *Лондону*; женама у *Лондону*]. (S: 23);
They were rich and arrogant, and also they said all sorts of things to women *in London* [←women *in London*]. (E: 31).

Ипак, да је у преводу очуван инвертован ред речи из примера (5) заједно са већ очуваним уобичајеним редом речи из примера (6), запете би могле остати на местима које је предвидео оригинал и тиме би превод у означеним сегментима био за нијансу ближи могућности двојачке интерпретације.

Осим лексема и (предлошко)-падежних конструкција, у језику романа се запетом одвајају и зависне клаузе. Иако се очекује да се допунске зависне клаузе интонационо не издвајају, с обзиром на то да је код њих веза са глаголом у предикату управне клаузе најчвршћа, будући да представљају семантичке допуне тих глагола, овај тип клауза се ипак издваја запетом.

У преводу романа на енглески језик нема издвајања зависних клауза запетом, што јесте у складу са нормом, али не и са стилским онеобичавањем присутним у оригиналу. У овим примерима где запета долази након глагола, после којих се иначе очекује сложенија информација, спорија ритмизација још више долази до изражаја управо јер је постинтерпункцијски садржај, субјективно говорећи, сликовитији, будући да долази у виду читаве клаузе која илуструје

ток мисли лика. Изостављањем запете у преводу, доживљај и мисли лика изражене клаузом постају више сегменти који се ни по чему не издвајају из нарације. Просто задржавање постојеће интерпункције из оригинала очувало би ефекат сукцесивног следа мисли у примерима (7) и (8), док би у преводу примера (9), паузе, али и паралелни инфинитиви допринели одлучном наглашавању сваке мисли појединачно.

- (7) Pitam ga, *što ne ode u amerikansku vojsku?* (S: 23);
I asked him *why he didn't join the American army.* (E: 31).
- (8) Kad budem video Nađu, treba da joj kažem, *da izgleda deset godina mlađa.* (S: 27);
When I see Nadya, I should tell her *she looks ten years younger.* (E: 36).
- (9) A postalo je očigledno da su namerni, *da ostanu, zauvek, da Englezima uzmu hleb.* (S: 29);
And it became obvious that they intended *to stay on forever and take the bread from the English.* (E: 38).

У примерима у роману где зависна клауза одређује формални антецедент, и формални антецедент и зависна клауза одвојени су запетом, чиме је додатно подвучено информационо тежиште целе реченице. Формална раздвојеност антецедента и клаузе у оригиналу заправо има стилски ефекат синтезе, јер паузе које окружују антецедент ефикасно сужавају читалачки фокус на конкретну слику која следи у зависној клаузи. У преводу примера који смо издвојиле запете нису очуване, а самим тим ни ефекат из оригинала. Сматрамо да је у преводу могла бити задржана већина запета, додуше, уз нешто другачији реченични распоред, у коме бисмо након антецедента позиционирали прво адвербијал за место (*in London*), а потом и зависну клаузу (*those two worlds met*), која би, наравно, била праћена последњим и једино исправно у преводу већ истакнутим адвербијалом (*mutely/silently*).

- (10) Najgore, међутим, било, *to, da su se, u Londonu, bila sastala ta dva sveta, nemo.* (S: 29);
The worst thing was *that those two worlds met in London, mutely.* (E: 39).

У језику романа честа појава су и примери издвајања реченичних конституената са њиховом пермутацијом. Примери овога типа показују виши степен стилематичности у односу на примере простог издвајања јер овај тип издвајања подразумева комбинацију двају син-

таксичко-стилистичких поступака: просто издвајање и измештање издвојеног члана из његове основне позиције. У нашем корпусу издвојени чланови смештају се у финалну, „јаку” позицију у реченици. На овај начин углавном се издвајају прилози у функцији адвербијалне одредбе глагола у предикату, пре свега одредбе за начин. У преводу ових примера на енглески језик, прилози заузимају финалну позицију у реченици, међутим не долази до интонационог издвајања, чиме се опет губи на ефектима истицања и сликовитости. У оригиналу је глагол ритмички у споредној улози у односу на прилог, што превод само делимично преноси позицијом прилога. Издвајање прилога запетом додало би експресивност која у оригиналу постоји.

(11) *Drže se, vise, obešeni o gumene drške u vagonu, koje drže u pesnici, grčevito* [←које *ipчевито* држе у песници]. (S: 24);

They hold on, suspended from the rubber straps in their carriage, clinging to them *tightly*. (E: 33).

(12) *A on mi odgovara da godine prolaze, brzo* [←да године *брзо* пролазе]. (S: 27);

He replied that the years pass *quickly*. (E: 36).

Посебну експресивност показују примери у којима долази до рашчлањавања више језичких јединица у низу. Овакво сегментирање текста доприноси његовој ритмичности и динамичности, а фокус се ставља на сваку издвојену језичку јединицу, без обзира на то да ли се издвојеним језичким јединицама исказују централне или периферне синтаксичке функције.³

У преводу ових примера на енглески језик нема стилског сегментирања, већ су запете присутне: а) онда када то норма захтева у односу на решење која предлаже преводаца или б) када преводаца одлучи да самостално додели стилску вредност једном сегменту. У примеру (13) запетом је одвојена једино почетна зависна временска клауза, док су сви остали елементи остали ненаглашени, иако је знатно већа интерпункцијска, и још важније, стилистичка доследност била могућа, и то управо на предвиђеним местима, уз минималне измене. У примеру (14) одвојени су од релативних клауза и тиме засебно наглашени једино субјекти, чија се заједничка предикација налази у првој издвојеној реченици. Имајући у виду да се у енглеском језику запете стављају испред релативне заменице само онда када она уводи нерестриктивну клаузу, односно клаузу која садржи информа-

³ Пошто смо испитивање ограничиле на субординиране конструкције, нема детаљније анализе издвајања централних синтаксичких функција.

цију која није значењски и граматички есенцијална, као и то да ниједан други сегмент није одвојен, иако за то постоје бар делимични услови, закључујемо да је овакво истицање одлука преводиоца. Запетама готово парцелисани субјекти чине једну информациону раван са реченицом која садржи њихову предикацију, док су зависне клаузе које долазе након запета у знатно мањем фокусу.

(13) *A kad voz stigne na krajnju stanicu, gomila sveta izlazi, brzo, pred stanicu, i skuplja se, oko crvenih busova, pred stanicom, da nastavi, nad zemljom, do kuće gde stanuje.* (S: 24);

And when the train arrives at the terminus, the crowds of people stream out *and gather in front of the station around the red buses to continue above ground to the houses where they live.* (E: 33).

(14) *Niko im ne dolazi već više od godinu dana [...]. Ni mlekadžija, koji, kod suseda, ostavlja, na pragu, mleko. Ni novinar, koji, sa velocipeda, baca novine, pred vrata, svako jutro.* (S: 28);

No one had come to see them for over a year [...]. Neither the milkman, who delivered *his bottles to the neighbor's doorstep.* Nor the paperboy *on his bicycle, who flung the newspaper toward the door every morning.* (E: 37–38).

Издајање реченичних конституената тачком

Издајањем реченичних конституената тачком, односно парцелацијом, у *Роману о Лондону* бавио се Радовановић (1974). За парцелацију су нужна два услова: интонациони, под којим се подразумева да језичка јединица мора бити интерјунктурно аутономизована, и позициони, под којим се подразумева да се језичка јединица која се парцелише смешта у постпозицију (Радовановић, 1974: 4–5). Услед тога долази до раздвајања базне компоненте, која је структурно самостална и парцелата, који је структурно зависан од базне компоненте (Katnić-Bakaršić, 1999: 95). Парцелацијом се реченица рашчлањује двоструко, на линеарном, синтагматском плану и виртуелном језичком плану, што доприноси „динамици казивања, другачијој, неуобичајеној ритмичкој организацији прозног текста и постизању извесних стилско-уметничких ефеката” (Пипер и др., 2005: 565).

Парцелацији најчешће подлежу језичке јединице у периферним синтаксичким функцијама, нарочито оним у адвербијалној функцији у сфери предиката (Radovanović, 1990: 118–119), што је случај и у *Роману о Лондону* (Радовановић, 1974: 45–46). Примери парцелисања адвербијалних одредби доследно су преведени на енглески језик.

- (15) [...] kaže mi taj čovek u ofucanom šinjelu. *Tužno*. (S: 20);
[...] the man in the tattered greatcoat told me. *With sadness*. (E: 29).
- (16) Probudite se, Niki, – šaptala je mužu, kad je opet zadremao, budeći ga poljupcima, kao neka mati. *Nežno*. (S: 85);
“Wake up, Niki,” she whispered to her husband after he dozed off again, waking him with kisses, as if she were his mother. *Softly*. (E: 101).

Забележили смо и примере где се уз једну базу компоненту јавља више парцелата са истом синтаксичком функцијом. У наведеном примеру у питању су парцелати у функцији адвербијалне одредбе за начин, који међусобно стоје у односу координације. На овај начин дошло је до комбинације више стилистичких поступака, парцелације, кумулације језичких јединица са истом синтаксичком функцијом и асиндета, будући да су парцелати асиндетски припојени уз базу компоненту (уп. Katnić-Bakaršić, 1999: 95–96). У преводу су и синтаксички и стилистички очувана интонациона издвајања, уз мања интерпункцијска одступања у односу на оригинал.

- (17) Muž joj na to odgovara nešto što nije očekivala. *Nekim dubokim glasom. Ozbiljno. Srdačno. Zagrcnuto*: (S: 87);
Her husband replied in a way she did not expect. *In a deep voice. Seriously. Affectionately, faltering*: (E: 103).

Знатно ређе у односу на језичке јединице у адвербијалној функцији парцелишу се језичке јединице у адноминалној функцији (Радовановић, 1974: 46). Примери из ове групе такође су доследно преведени на енглески језик.

- (18) [...] ta stara dama ima, ne samo šlep, nego i pudlu. *Irsku*. (S:21);
[...] the old lady has not only a train but also a poodle. *Ireland*. (E: 29).
- (19) Sad ih znaju u svakoj porodici, po tome, ko koliko uzima šolja čaja. *Sa, ili bez šećera*. (S: 30–31);
Now they are known in every family by how many cups of tea they take. *With or without sugar*. (E: 40).

За језик *Романа о Лонгону* карактеристична је и парцелација објеката или синтаксичко-семантичких допуна глаголу уколико они представљају део секвенце (Радовановић, 1974: 26–28, 46). На овај начин база компонента се конкретније идентификује и квалификује, с обзиром на то да парцелати реферишу на појединости које се сврставају под претходно именовани појам. Када је посредни превод на енглески језик, поред примера доследног превођења парцелата (20), приметна су и спорадична одступања. У примеру (21) у ориги-

налу, парцелат представља кумулацију кохипонима за које је хипероним базна компонента. Са друге стране, у преводу на енглески језик, кумулацијски низ није изолован тачком, већ набрајању претходе две тачке, чиме је исказ изгубио на експресивности јер, уместо да наведени низ буде аутономан, он бива интегрисан са првим исказом и тиме ослабљен.

(20) *Žele jedno drugome, na krajnjoj stanici dobro. Nešto utešno.* (S: 24);
They wish one another well at the final station. *Something comforting.* (E: 33).

(21) *Da se ti vojnici i beskućnici pretvore u korisne članove društva. Zidare, obučare, štavare koža, stolare, bravare, rudare, nosače, mesare, bolničare.* (S: 29);
To help turn those soldiers and vagrants into useful members of society: *masons, shoemakers, tanners, carpenters, locksmiths, miners, porters, butchers, and medical orderlies [...].* (E: 38).

Када је посреди парцелација зависних клауза, приметно је да се у највећем броју случајева парцелисање јавља и у преводу (пример (22)). Ређи су примери у којима се зависне клаузе не парцелишу, већ остају део реченице која им у оригиналу претходи. Иако суштински преноси све битне елементе значења, превод примера (23), кроз интегрисање парцелата, практично анулира значење које му је дато оригиналом: значење изразито наглашене задршке, неопходног услова за остварење претходно изреченог садржаја.

(22) *Sami ste rekli da moram otići svojoj tetki u Ameriku. Da bi me spasli.* (S: 88);
You said yourself that I had to go and stay with my aunt, in America. *In order to save me.* (E: 104).

(23) [...] *to putovanje, Englezi, – posle dvadeset pet godina, – ponavljaju. Kad do novaca dođu.* (S: 27);
[...] the English repeat the trip twenty-five years later – *if they get the money.* (E: 36).

Ако посматрамо примере где долази до низања интонационо издвојених реченичних конституената и комбиновања двају начина њиховог осамостаљивања, издвајања запетом и издвајања тачком, долазимо до идентичних резултата. Наиме, издвајања запетом заступљена у *Роману о Лонгону* углавном се не јављају у преводу романа на енглески језик, док су издвајања тачком готово у свим случајевима пренета из оригинала у превод. Слично примерима (7) до (9), у примеру (24), зависна клауза није одвојена од уводног глагола, што је у складу са нормом циљног језика, али не и са онеобичајењем из ори-

гинала. Идентично примеру (4), у примеру (25) глагол и од њега одвојене језичке јединице у адвербијалним функцијама из оригинала замењени су, по приципу језичке економије, њима семантички еквивалентном именицом, која оправдава изостанак рашчлањавања.

(24) On, међутим, каже, *da je trebalo umreti. Tamo u Kerču.* (S: 24);

But he said *he should have died. There, in Kerch.* (E: 32).

(25) A ta raseljena lica gledala su, *razrogačenim očima, u daljinu*, gde su, kao u magli, u njihovim suzama, nestajala lica onih koji su im bili dragi, a koje neće, – to su znali – videti više. *Nikada – Njikagda. Lica matera, žena, dece.* (S: 31);

But *the gaze* of the displaced persons was set *in the distance*, where, like in a fog, in their tears, the faces of their nearest and dearest vanished, and they knew they would *never* see them again. *Nikogda. The faces of mothers, wives, and children.* (E: 40–41).⁴

ДИСКУСИЈА И ЗАКЉУЧНА РЕЧ

Спроведена анализа показала је да се у језику две изабране главе *Романа о Лондону* интонациона издвајања субординираних конструкција јављају у готово свакој реченици, као што је случај и са *Сеобама* (уп. Ковачевић, 2019: 16), с тим што су за стил Црњанског карактеристичнија издвајања запетом, него издвајања тачком. Наиме, од 291 ексцерпиране реченице, 236 чине примери издвајања запетом, а 55 примери издвајања тачком.

Када су посреди интонациона издвајања запетом, забележена су издвајања реченичних конституената у функцији зависног члана (адвербијалне одредбе) уз глагол у предикату, али и реченичних конституената у адноминалној функцији (конгруентни и неконгруентни атрибути) и зависних клауза. Посебно су стилематични примери издвајања реченичних конституената са њиховом пермутацијом. Резултати анализе показују да интонациона издвајања запетом углавном нису пренета у преводу, иако је у формалном смислу било могућности за то. Од 236 примера интонационих издвајања запетом у оригиналу, у преводу је пренето само 13 (5,51%). Иако би се јавила одређена одступања од граматичке норме енглеског језика,⁵ на сти-

⁴ Наведени пример је специфичан по томе што су у преводу доследно пренета издвајања конституената који су уметнути у клаузу и прекидају њен континуитет. Са друге стране, један парцелат (*никада*) није преведен, иако је било формалних услова за то.

⁵ Што је донекле и очекивано, имајући у виду да Црњански одступа од стандардне синтаксичке и интонацијске норме српског књижевног језика.

листичком плану она би представљала онеобичавања очекивана за језик књижевности. Будући да је употреба запета код Црњанског идејно-тематски мотивисана и одговара општем тону романа, изостављањем запета у преводу нестабилна слика унутрашњег света ликова у роману и света који их окружује, која се код Црњанског одражава и на плану синтаксе, није доследно пренета. Исказ губи на афективности, емоционалности, а општи тон у роману се неутрализује. Ако запете посматрамо као средства ритмизације и динамизације текста (в. Милић, 1996), можемо приметити да је изостављањем запета текст изгубио и ова својства.

У *Роману о Лондону* интонационим издвајањима тачком такође подлежу зависни чланови у адвербијалној и адноминалној функцији, као и зависне клаузе. За разлику од превода примера интонационог издвајања запетом, примери интонационог издвајања тачком су, са мањим бројем изузетака, доследно преведени. Од 55 издвојених примера у оригиналу, чак 46 је пренето у оригиналу (83,64%). Ово запажање је слично ономе које је изнела Валентова (2016), бавећи се питањем превода парцелације у *Роману о Лондону* на словачки језик. Ауторка је утврдила да, иако су примери парцелације углавном доследно преведени, у примерима где парцелација изостаје, иако је за њу било услова, исказ губи на експресивности, емоционалности и динамичности.

Већи степен доследности у преводу парцелата можда се може објаснити тиме да се у савременим текстовима употреба парцелације сматра карактеристиком језички свесних писаца, чија дела одликује добар стил (Nekvapil, 1991: 331). Фрагментисање реченице сматра се, дакле, легитимним стилистичким поступком наглашавања у енглеском језику (в. нпр. у Nadell, Langan & Coxwell-Teague, 2014: 101). Поред тога, парцелисани искази у нашем корпусу су уочљивији и бар наизглед једноставнији за превод јер, за разлику од сегмената текста издвојених запетом, не захтевају значајнија померања на синтаксичком плану. Као највиши степен осамостаљивања исказа, парцелација представља и значајно средство остваривања емфазе, лексичког интонирања, кохезије са дистантним јединицама, значењског пуњења текста (в. Јањушевић Лековић, 2014) и експресивности детаља (в. Николић, 1972). Према томе, превођењем парцелата у одређеној мери је очуван стилски израз, који је нарушен изостављањем запета.

Како смо у уводу већ назначиле, Ферт се у *Белешци преводиоца* (енг. *Translator's note*), посебно осврнуо на запете као једно од обележја романа које му је било посебно захтевно за превод (Firth, 2022:

20). Нешто слично прокоментарисао је и у онлајн доступном тексту који је посветио свом преводу романа и у коме је интерпункцију из оригинала назвао одликом ексцентричности стила (Firth, 2019, internet). Весна Голдсворти је у рецензији превода такође истакла за-резе у оригиналу као одлику „чистог Црњанског” (Goldsworthy, 2021, internet). Интерпункција Црњанског чини његову синтаксу „изван граматике и логичке парцелације”, производи „синтаксички удар” (Јерков, 2010: 140). Са друге стране, таква пунктуација која „отвара само читање [...] за естетску димензију” (Бубања и Николић, 2017: 287), важна је за ритмизацију текста (Firth, 2022: 20) и чини роман делом у коме је изражен спор ритам, замишљеност, проматрање (Firth, 2019, internet). Сваки сегмент реченице је сугестивно, готово драматично, истакнут, максимално ангажује читаоца (Николић, 1972: 236) управо јер значења нису у домену прописаних, очекиваних, ограничених, већ се разигравају и умножавају (Бубања и Николић, 2017: 287–288).

Ипак, тежећи да усагласи стил савременог америчког енглеског, српског којим се служио Црњански седамдесетих година прошлог века, када је роман и објављен и елемената енглеског језика Лондона четрдесетих година прошлог века, када се и радња романа одвија, преводилац је и за интерпункцију, али и за неке друге језичке одлике романа, одабрао, како каже, нешто уобичајенија средства која преносе спорију динамику романа и истанчан стил писца, при томе, како сам наглашава, примарно водећи рачуна о томе да је текст природан и разумљив на енглеском језику. Међутим, иако поздрављамо сам преводилачки подухват, ми на овом месту морамо, сходно резултатима наше анализе, истаћи стилску неуједначеност превода запетом означених сегмената у односу на оригинал. Наша анализа је показала да су одступања каткад била нормативно оправдана, али да је махом заиста било могућности да се стил оригинала очува. Разумемо потребу да текст буде разумљив на језику који је по готово свему, бар у формалном смислу, другачији од српског језика, али такође сматрамо да је изневерено начело доследности оригиналу. По нашем мишљењу, делимично је дошло до такозваног подوماћивања текста (за више о појму в. Правуљац [Pravuljac], 2020), у циљу веће читљивости и усаглашености текста са књижевном варијантом језика на који се преводи.⁶ „Црњанскијански” језик (за термин в. Бубања и Николић, 2017) интерпункцијски у много чему одступа од норме, за-

⁶ За преглед сличних запажања на тему превода прозе Црњанског на немачки језик в. Тропин, 2016: 156–158.

уоставља читаоца, ремети му можда уобичајен ток мисли, одузима релаксирајућу ноту читању, па не видимо разлог зашто би читаоцу на страном језику било у нечему лакше, односно зашто би на крају крајева био лишен естетског задовољства до ког се тако мукотрпно долази. Овде се морамо сложити са Крстићевом (2022) која је, анализирајући интерпункцијска и значењска одступања у преводу *Сеоба* на енглески језик, на сличан начин показала такозвану „доместификацију” оригиналног дела на језик на који се преводило.⁷ Другим речима, наш закључак је да је превод могао у већој мери пренети интерпункцију и стил оригинала.

Преостаје нам да, имајући у виду да се овим радом придружимо мањем броју претходно споменутих публикација наших аутора, који се баве доследношћу превода дела Црњанског, предложимо још неке могуће теме у нади да ћемо подстаћи додатна испитивања опуса овог писца у контексту преводне књижевности. Примера ради, пошто је Црњански интонациона издвајања као средства ритмизације текста пренео из поезије на прозу (в. Јерков, 2010; Милић, 1996), било би интересантно испитати да ли су и у којој мери интонациона издвајања пренета у преводу поезије Црњанског. Овај вид преводне (не)доследности могао би се размотрити у односу на три запажања, такорећи датости: језик поезије иначе чешће одступа од норме на свим језичким нивоима, затим језик поезије обилује интонационо-синтаксичким средствима и, напослетку, поделе које доприносе ритмизацији текста често се не поклапају са синтаксичком поделом. Истовремено, уколико се задржимо на његовом прозном стваралаштву, занимљиво би било видети како су у индивидуалним делима исте стилистичке карактеристике пренете у преводима на више језика. Према подацима Задужбине Милоша Црњанског,⁸ *Роман о Лондону* преведен је на мађарски, руски, француски и пољски језик, а успеле смо да пронађемо и превод романа на италијански језик из 2019. године (*Mimesis Edizioni*, Internet). У том смислу, роман би могао бити повод за различита преводна и контрастивна истраживања и сарадње.

⁷ “[...] Heim *domesticates* the novel, adhering to the Anglo-American preferences prevalent at the time [...], which favour a translation fluent in the target language [...]” (Krstić, 2022: 142)

⁸ Библиографија је доступна на званичном сајту Задужбине на адреси <https://www.mcrnjanski.rs/index.php?str=all.php&sir=sira&sub1=5&sub2=12&lang=cyr>, у одељку Преводи.

Извори

- Crnjanski, M. (2022a). *Roman o Londonu I*. Beograd: Laguna.
- Crnjanski, M. (2022b). *A Novel of London*. Translated by Will Firth. Beograd: Službeni glasnik.

Литература

- Бубања, Н. и Николић, Ч. (2017). Параславистичке студије: интерпункција, дан и Црњански – љубав без генеративности. *Српски језик*, XXII, 281–293. doi: 10.18485/sj.2017.22.1.17.
- Јањушевић Лековић, Г. (2014). Позиционо неусловљена понављања у тексту Милоша Црњанског. *Наш језик*, XLV (1–2), 73–91.
- Јерков, А. (2010). Хазарски вилајет. У С. Роговић (Прир.), *Павићевић и алимјесети: зборник радова* (139–154). Бајина Башта: Фондација Рачанска баштина.
- Ковачевић, М. (2000). *Стилистика и граматика стилских фигура*. Крагујевац: Кантакузин.
- Ковачевић, М. (2019). Разлаз српског књижевног језика и језика књижевности. У Е. Кустурица и М. Ковачевић (Прир.), *Значај српског језика за очување српског културног идентитета II: Српска књижевност као основа српског језика* (11–29). Вишеград: Андрићев институт, Београд: Белпак. doi: 10.18485 /ai_zsjski.2019.2.ch1.
- Ломпар, М. (2018). *Црњански – биографија једног осећања*. Нови Сад: Православна реч.
- Милић, Н. (1996). Зарез Црњанског (2): Естетика запете. У М. Шутић (Прир.), *Милош Црњански: теоријско-естетички присећајући књижевном делу* (57–67). Београд: Институт за књижевност и уметност.
- Николић, Б. (1972). Језик у *Сеобама* Милоша Црњанског. У П. Палавистра и С. Радуловић (Прир.), *Књижевно дело Милоша Црњанског: зборник радова* (235–245). Београд: Институт за књижевност и уметност.
- Петковић, Н. (2004). *Оледи о српским јесницима*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Петковић, Н. (2010). *Два српска романа: студије о Нечистој крви и Сеобама*. <https://slidepdf.com/reader/full/dva-srpska-romana-novicha-petkovic1>. Преузето 28. 7. 2023.

- Пипер, П. и др. (2005). *Синтакса савременога српског језика: простиа реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ и Београдска књига, Нови Сад: Матица српска.
- Радовановић, М. (1974). Неки синтаксички поступци карактеристични за језик књиге *Роман о Лондону* Милоша Црњанског. *Прилози проучавању језика*, 10, 1–48.
- Станојчић, Ж. (2008). *Из језика прозе Милоша Црњанског*. Београд: Завод за уџбенике.
- Тропин, Т. (2016). Поезија Милоша Црњанског у преводу на немачки. У К. Видаковић-Петров (Прир.), *Упоредна истраживања*. 5, *Српска књижевност 20. века: поезика превођења и интеркултурно истраживање* (139–160). Београд: Институт за књижевност и уметност.

- Firth, W. (2019). Filling the Gaps: On Translating Miloš Crnjanski's *Novel of London*. <https://blog.lareviewofbooks.org/essays/filling-gaps-translating-milos-crnjanskis-novel-london/>. Preuzeto 12. 8. 2023.
- Firth, W. (2022). Translator's note. In: P. V. Arbutina and Z. Đ. Katanić (Eds.), *A Novel of London* (20–24). Beograd: Službeni glasnik.
- Goldsworthy, V. (2021). Miloš Crnjanski, *A Novel of London*: Translated from the Serbian by Will Firth. A review by Vesna Goldsworthy. <https://www.asymptotejournal.com/criticism/milo-crnjanski-a-novel-of-london/>. Preuzeto 12. 8. 2023.
- Katnić-Bakaršić, M. (1999). *Lingvistička stilistika*. Budapest: Open Society Institute.
- Kovač, Z. (1988). *Poetika Miloša Crnjanskog*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- Krstić, V. (2022). Rendering punctuation: Miloš Crnjanski's *Seobe* in Michael Heim's translation into the English language. *Nasleđe*, 51, 141–153.
- Longman Dictionary of Contemporary English Online*. (n.d.). Feed. <https://www.ldoceonline.com/>. Preuzeto 12. 8. 2023.
- Mimesis Edizioni* (n.d.). <https://www.mimesisedizioni.it/libro/9788857550732>. Preuzeto 12. 8. 2023.
- Nadell J., Langan J. & Coxwell-Teague, D. (2014). *The Longman writer: Rhetoric, Reader, Research Guide, and Handbook*. New York: Pearson.

- Nekvapil, J. (1991). The Syntactic Processes of Parcellation and Supplementation and their Results: Parcellated Formations and Supplemented Formations. In: E. Feldbusch, R. Pogarell and C. Weiss (Eds.), *Neue Fragen der Linguistik. Akten des 25. Linguistischen Kolloquiums, Paderborn 1990. Band 1: Bestand und Entwicklung* (329–333). Tübingen: Max Niemeyer Verlag. doi: 10.1515/9783111353180.329.
- Pravuljac, A. (2020). *Analiza prevoda Hazarskog rečnika Milorada Pavića sa srpskog jezika na italijanski*. (Doktorska disertacija). Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu.
- Radovanović, M. (1990). *Spisi iz sintakse i semantike*. Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Novi Sad: Dobra vest.
- Valent, A. M. (2016). O postupcima prevođenja dela *Roman o Londonu* Miloša Crnjanskog na slovački jezik iz aspekta parcelacije rečenice. *Славистика*, XX, 598–602.

Aleksandra D. Rakić
Ana Lj. Vučićević

DISSECTING SUBORDINATE STRUCTURES IN
A NOVEL OF LONDON BY MILOŠ CRNJANSKI
AND ITS ENGLISH TRANSLATION

Summary

This paper is a small-scale study of subordinate structures as intonation phrases in *A Novel of London* by Miloš Crnjanski. The study also addresses the corresponding constructions in the English translation of the novel. We differentiated between two respective types of subordinate structures: intonation phrases obtained by inserting commas and intonation phrases that are actually sentence fragments. We also examined morphosyntactic features of the examples selected both from the original and its translation, adding some comments with regard to the stylistic effects particular intonation phrases may have in reading. Speaking from the perspective of the Serbian morphosyntax, in our corpus comma-separated intonation phrases are predominantly adverbials, substantive phrases with a congruent attribute, syntactically ambiguous prepositional-case constructions, (antecedents) and dependent clauses. Full stop-separated intonation phrases are (coordinated) adverbials, adnominals, objects and dependent clauses. Translation analysis has shown that comma-separated intonation phrases were not consistently translated, at least not as much as sentence fragments. Taking account of the formal and stylistic options in the target language as well as translator's comments regarding supremacy of readability in English, we interpreted inconsistencies in translation as a matter of translator's choice. In those terms, we suggested some options that could contribute to greater punctuation and stylistic correspondence between the original and translated version. Finally, we offered some ideas for further contributions in the research of Crnjanski's opus in this particular domain.

Key words: expressive syntax, intonation phrase, subordinate structures, punctuation, sentence fragments, Miloš Crnjanski, *A Novel of London*, translation equivalents